

Едуард А. Попов*

Ростов на Дону, Русија

ДУНАВ – ВЕЧНИ ПОВРАТАК РУСИЈЕ: Историјска ретроспектива и геополитичка перспектива

Резиме

Дунав је прапостојбина Словена. Такође, бројни историчари говоре о Тауриди (Крим) као првој древној руској држави. У почетку је Дунав интересовао прве руске кнезове због своје географске близине и богатства. Али после покрштавања Русије, Дунав је важан за Русију као родно место свих Словена и православне земље. Русија је од пале Византије преузела знамење православног царства. Врхунац руског присуства на Дунаву је Руско царство. Грчки пројекат и „Краљевство Дакија” су геополитички пројекти кнеза Потемкина-Тавричког и Катарине Велике. Њихово спровођење је било могуће. То би омогућило повезивање Русије и православних земаља Дунавског региона копненим „мостом”. Пад Руског царства, а потом и распад СССР-а потиснули су Русију са Дунава. Међутим, почетком Специјалне војне операције, Русија има нову шансу да се врати на Дунав. Будућност Европе је обнова културног и делимично геополитичког јединства православних народа.

* Доктор филозофије, кандидат историјских наука, ванредни професор Катедре за историју Ростовског државног универзитета.

Кључне речи: *Дунавски регион, Словени, Рус', Русија, Византија, грчки пројекат, Катарина Велика, Украјина, православна цивилизација.*

Дунав је вековима играо важну улогу у историји Русије. Било је периода (а то су били периоди слабљења Руси-Русије или периоди гомилања снага) када је руско присуство у Подунављу сведено на минимум или потпуно нестало. Али онда се Русија поново вратила у историјску праотаџбину Словена. Сада, у периоду невиђеног заоштравања борбе између Русије и колективног Запада, налазимо се на ивици важних, да кажемо – тектонских промена. Политичка мапа Европе ће вероватно бити поново исцртана. Неки савези ће нестати или ослабити, а други ће настати. Они који сумњају у могућност оваквих промена, нека се присете: колико је политичких стручњака могло да замисли пре неких 10-20 година догађаје који се дешавају сада, а који су још далеко од достизања свога врхунца?

Аутор овог чланка је себи поставио двоструки задатак: да истовремено делује као историчар-реконструктор далеких или веома удаљених догађаја. И то у улози политичког филозофа и прогностичара. Структуру чланка чине четири мала поглавља: три кратке историјске студије (Древна Русија, Московска Русија, Руско царство) и политичка анализа данашњице са покушајем да се предвиди сутра; као и најважније – зашто ће се Русија још једном вратити на Дунав?

Дунав – прапостојбина Словена, Таурида (Крим) прапостојбина Руса

Дунав је свето име за све Словене. Поставши назив тј. обележје велике реке, што се најшире огледа у руском фолклору, Дунав је, по свему судећи, „имењак” још једне свете реке у руској свести – Дона. Лингвисти нису дошли до консензуса око корена ове речи, они је виде као индоевропског, германског или прасловенског порекла. Такође се могу приметити и осетински корени: реч „дон” значи „вода”. Осетински језик, као што је познато, сеже до аланско-сарматског језика и, сходно томе, до сарматског културног и географског подручја, локализованог у простору између Доњег Дунава на западу и доњег тока Дона, мора Азов и Кавказа на истоку².

² Перевалов С.М. Аланы // Российская историческая энциклопедия. Под ред. акад. А.О.

Истовремено, Дунав (и назив реке Дон са истим кореном) није само свето име за све Словене, већ и река која заузима сасвим изузетну улогу у историји Руса, као најисточнијег крака словенског племена. У главном историјском извору о старој историји Руси, „Историје давних година” (рус. „Повести временных лет”), писаној, према мишљењу већине истраживача, 1110-их година на основу ранијих хроника и страних извора, управо Дунаву је додељено улога прапостојбине Словена. Наведимо подужи извод из „Историје давних година”, који илуструје тезу о подунавском пореклу Словена:

„После много времена Словени су се населили дуж Дунава, где је сада мађарска и бугарска земља. Од тих Словена разиђоше се други Словени по земљи и названи су по именима места на која су сели. Тако једни, дошавши, седоше на реку по имену Морава и прозваше се Моравци, а други се назваше Чеси. А ево и следећих Словена: белих Хрвата, и Срба, и Хорутана. Када су Волоси напали на Дунавске Словене, и населили се међу њих, и угњетавали их, дошли су ови Словени и сели на Вислу и назвали се Љасима, а од тих Љаха су дошли Пољаци, други Љаси – Лутичи, па други – Мазовшани, па други – Поморанци. Тако су и ови Словени дошли и сели по Дњепру и назвали се Пољанима, а други – Древљанима (Шумцима), јер су седели у шумама, док су други сели између Припјата и Двине и називали се Дреговичима, трећи су сели уз Двину и звали су се Полочанима, уз реку која се улива у Двину, звану Полота, од које су Полочани добили име. Исти Словени који су сели на језеро Илмен, назвали су се својим именом – Словени, и саградили су град, и назвали га Новгород. А други седоше по Десни, и по Сејму, и по Сули, и назваше се Северњацима. И тако се словенски народ разиђе, и по његовом имену повеља се назва словенска.”¹

Тако се у делу првог руског историографа Нестора Дунав јавља као полазна тачка словенске историје и центар одакле је дошло до расељавања словенских племена. Међутим, на страницама „Историје давних година” историјски значај Дунава за рану историју Руси није ограничен само на проблем генезе Словена. Свјатослав Игоревич, један од првих историјски поузданих владара Руси (трећа генерација руских кнежева, ако рачунамо од полумитског за руску историју

Чубарњана. Т. 1. М.: ОЛМА МЕДИА ГРУПП, 2011. С. 220-221.

¹ Повесть временных лет (по Лаврентьевскому списку 1377 года). Перевод Д.С. Лихачева. Санкт-Петербург, Вита Нова, 2012. С. 11.

Рјурика, који је, према хроничару Нестору, био Свјатослављев деда) због недостатка јасноће у излагању аутора (или више аутора?) у „Историји давних година” поново се јавља на обалама Дунава.

Хроника „Перејаславец” није тачно идентификована. Понекад се поистовећује са Преславом, 893-971. године, некадашњом престоницом Првог бугарског царства. Древни Преслав (по бугарском неререформисаном правопису: *Прѣславъ*) налази се 3 км од модерног града Великог Преслава у Шуменској области у Бугарској. „Перејаславец” се понекад приписује и несталом граду Преславу Малом (Преславцу), који се налазио на доњем Дунаву у данашњој Румунији.

„Историја давних година” указује на жељу Свјатослава Игоревича да промени Кијев у Перејаславец као нову престоницу у следећем сажетом и врло загонетном тексту:

„Године 6477. (969. од Рождества Христовог. – прим. аут.). Свјатослав је рекао својој мајци и својим бојарима: „Не волим да седим у Кијеву, желим да живим у Перејаславцу на Дунаву, јер тамо је средина земље моје, тамо теку сви благослови: из грчке земље – злато, тканине, вина, разно воће, из Чешке и из Мађарске сребро и коњи, а из Руси крзна и восак, мед и робови.”² Византијски (ромејски) извори детаљније и логичније објашњавају мотиве поступака Свјатослава Игоревича, међутим, не расветљавају многа питања. Између осталог, није јасно зашто се тајанствени Перејаславец показао „средином земље моје” за руског кнеза. Неразјашњени су и неки други аспекти присуства Свјатослава Игоревича на Дунаву. На пример, тајанствена и потпуно незамислива брзина којом је стигао у помоћ Кијеву када су га опседали Печењези:

„Први пут су Печењези дошли на Руску земљу, а Свјатослав је тада био у Перејаславцу, а Олга се затворила са својим унуцима — Јарополком, Олегом и Владимиром у граду Кијеву. И Печењези опседоше град великом силом (...) А Кијевци послаше писмо Свјатославу са речима: „Ти, кнеже, тражиш туђу земљу и стараш се о њој, а своју си оставио, а Печењези су скоро поробили и нас, и твоју мајку, и твоју децу. Ако не дођеш да нас заштитиш, онда ће нас поробити. Зар ти није жао своје отаџбине, своје старе мајке, своје деце?” Чувши то, Свјатослав са својом пратњом брзо узјаха коње и врати се у Кијев; поздравио је мајку и децу и јадиковао

² Повесть временных лет (по Лаврентьевскому списку 1377 года). Перевод Д.С. Лихачева... С. 45-46.

због онога што је претрпео од Печењега. И скупио је војнике, и протерао Печењега у степу, те наступи мир.”³ Обратимо пажњу на следеће: приближна удаљеност између Перејаславца на Дунаву (чију локацију још није одредила историјска наука) и Кијева, са прорачунима минималне удаљености, није мања од 1200 км. Према византијским (ромејским) изворима, који су добро познавали војску кнеза Свјатослава Игоревича, „Скити” (односно Руси) нису били упознати са коњским стројем и борили су се као пешадинци или на својим бродовима. Сходно томе, време које би било потребно да се Руси врате под зидине дњепровског Кијева на њиховим моноксилним чамцима никако се не уклапа се у карактеристику „брзог”. Можда се проблем решава напуштањем уобичајене локализације главног града Руса на средњем току Дњепра, односно у Кијеву. Као драгоцен извор служи чувена сцена личног сусрета цара Византије (Источно римско царство или Ромејско царство) Јована Цимискеса са Свјатославом Игоревичем (Сфендославом по римским изворима) на малом острву на Дунаву током руско-римског рата служи за преиспитивање овог наизглед непоколебљивог мишљења. Цитираћемо Лава Ђакона, не само хроничара, већ и очевидца догађаја које описује, а који преноси речи римског цара Јована Цимискеса изречене Свјатославу Игоревичу:

„Мислим, – рече он, – да ти, Свјатославе, још ниси заборавио пораз свог оца Ингора (Игор. – прим. аут.) (говори о неуспешном походу Руса на Цариград 944. – прим. аут.), који се, презревши заклетву, са великом војском, на десет хиљада бродова, приближио царствујућем граду Римске државе (Византије или Ромејске државе. – прим. аут.) и једва успео да побегне са десет чамаца до Кимеријског Босфора (Кимеријским Босфором у давна времена су називали савремени Керчки мореуз који повезује Црно и Азовско море, Керчанско и Таманско полуострво – прим. аут.) са вестима о сопственој катастрофи. Не помињем његову несрећну смрт, када је, заробљен у рату са Немцима, везан за два дрвета и растргнут на два дела. Не мислим да би се ти могао вратити у своју отаџбину ако натераш целу римску војску да изађе на тебе; али са свом војском ћеш погинути у овој земљи и ниједан брод-носач ватре неће доћи у Скитију (Рус[?]. – прим. аут.) са вестима о суровој судбини која те задесила”⁴.

³ Повесть временных лет (по Лаврентьевскому списку 1377 года). Перевод Д.С. Лихачева... С. 45.

⁴ Лев Диакон. История // https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/istorija-lev-diacon/#0_5

Дозволите ми да подсетим читаоца да је овај одломак о смрти Свјатослављевог оца Игорa, који је у „Историји давних година” назван сином Рјурика. И ако постоје веома озбиљне сумње у Рјурика као кнеза Древне Руси (упркос историчности Рорика Јутландског, који се сматра прототипом Рјурика из древних руских хроника), онда је Игор свакако историјска личност и лик несумњиво древне руске историје. У фрагменту из „Историје” Лава Ђакона, говоримо о важном догађају у древној руској историји: о убиству кнеза Игорa као резултат његовог неуспешног похода. Иста епизода је живописно описана у „Историји”. Једина разлика је у томе што су убице Игорa „Рјуриковича” Древљани (Шумци) – словенско племе, суседи и ривали Кијево-Пољана. Вероватно се име Древљана (у транскрипцији Дервљанина) помиње у чувеном пребрајању Славиније (главства Словена. – прим. аут.) у темељном делу из времена цара Константина Порфирогенита „О управљању царством” (лат. *De administrando imperio*). У овом делу, насталом непосредно пре рата између кнеза Свјатослава Игоревича и Римљана, аутор самоуверено сврстава Древљане као „друге Словене”. Док Јован Цимискес, упућени извор, у разговору са „Сфендославом” – Свјатославом, ништа мање самоуверено говори о Немцима као убицама кнежевог оца – и не наилази на примедбе. Друга суштинска разлика је локализација убиства кнеза (карактеристично је да оба извора, римски и староруски, говоре о својеврсном начину погубљења Игорa, који је био везан за крошње дрвећа). Јован Цимискес, којег цитира Лав Ђакон, говори о Кимеријском Босфору. Према томе, смрт кнеза Игорa могла је да се догоди на европској или азијској обали Кимеријског Босфора. И, највероватније, то се догодило на Тауриди (историјски назив за Крим). Остаци некада великог германског народа Гота живели су у Тауриди, чија су грана била Тревинзи – у буквалном преводу, народ дрвећа. Према А. Л. Никитину, који је детаљно проучавао ово питање, говоримо о тетракситским Готима који су живели на Тауриди-Криму и плаћали данак руском кнезу⁵.

За нас је у горњим фрагментима важно још нешто: локација Руси, којом владају Игор и његов син Свјатослав – то је Таурида-Крим. По крајњој мери, Кримско полуострво је њихов највреднији посед, који се вероватно простирао до азијске (у географском смислу тог времена) обале Кимеријског Босфора (Керчки мореуз), па минимум до Таманског полуострва.

⁵ Никитин А.Л. Основания русской истории. М.: С. 208.

Локализација древне Руси на Тауриди-Криму омогућава (ипак, уз извесно допуштење) да се Перејаславец дефинише као „средиште земље моје”, а такође објашњава несхватљиво велику брзину доласка Свјатослава Игоревича да помогне Кијеву у одбрани од освајача Печењега. Руски кнез је морао да се спусти до ушћа у Дунав и стигне до обала Крима, где су се одиграли ови драматични догађаји. Локализација древне Руси на Тауриди-Криму (или на обема обалама Кимеријског Босфора) – у радовима Г. В. Вернадског и неких других историчара тзв. Црноморске Руси – такође се објашњава неразумљиви фрагмент уговора Руса са Грцима (или Римљанима). У уговорима од 911. и 945. године посебно и веома детаљно је прописано да грчки (римски) брод избачен на руску обалу и имовина која се на њему налази морају бити враћени власнику⁶.

Дакле, да сумирамо резултате. Дунав је био прапостојбина Словена и историјско сећање на Стару Рус’ јасно је осликало ову околност. Црноморска Рус’, која је настала на обе обале Кимеријског Босфора, била је најстарија Рус’, која је претходила дњепарској. Због одличне пловности руских чамаца (моноксила у опису Константина Порфирогенита) и релативне географске близине, Дунав је био привлачан регион, најпре за пљачкашке походе, а потом и за освајање паганске Русије (народа који је дао земљи њено име). „Сфендослава” – Свјатослава су овамо привукла не сећања на дунавску прапостојбину Словена, већ размишљања о профиту и богатству градова и држава. Свјатослав Игоревич није следио традицију, већ ју је стварао: његовим стопама већ су ишли наредни руски кнезови, а потом и цареви и императори. Поход Свјатослава Игоревича био је чврсто и заувек утиснут не само у историјску свест руског народа, већ и у политичке програме руских владара. Оно што је првобитно било поход на плен или освајање земаља, сада је освећено повратком на матичну земљу свих Словена – крвне браће Руса. И земљу у којој живе духовна браћа Руса – словенски и несловенски православни народи.

⁶ Повесть временных лет (по Лаврентьевскому списку 1377 года). Перевод Д.С. Лихачева... С. 26-27, 33-35.

Од Руси до Русије: Московска Русија и везе са Дунавским регионом

Повратак Русије на Дунав почео је за време владавине московских суверена. Већ је велики кнез московски и целе Русије Јован III Васиљевич водио активну спољну политику, далеко изван политичког и географског простора североисточне Русије. Брачне везе Јована III Васиљевича много говоре о ширини његовог политичког погледа, о повећаном утицају и намерама. Поставши удовац, велики кнез московски и целе Русије поново се жени нећаком последњег цара Источног римског царства (Византије или Ромејског царства) Софијом (Зојом) Палеолог. Тако он обнавља брачну традицију предмонголске Русије. За време владавине Јована III Васиљевича, црни двоглави орао постаје грб Русије, који се погрешно повезује са византијском „заоставштином” Софије Палеолог. Највероватније, овај грб, познат у Русији још у предмонголском периоду, настао је као резултат појачаних контаката са Светим римским царством Хабзбурга, својеврсним пријатељем-супарником московске државе. Усвајање овог грба одражавало је претензије на империјални статус ојачане Руске државе. Син и престолонаследник Иван Млади жени се Еленом, ћерком владара Молдавије Стефана Великог. Два истакнута православна монарха, Јован III Васиљевич и Стефан Велики, постају савезници. Овом унијом Русија треба да се приближи Дунаву, крај чијеј ушћа је пролазила граница Молдавске кнежевине.

Велики кнез Москве и целе Русије Јован III Васиљевич је вероватно највећи владар Русије свих времена. Према фигуративном изразу аутора ових редова, Јован III Васиљевич је створио Русију. Створио је политичке и друштвене институције које су трајале вековима; створио је спољнополитички програм који ће његови наследници спроводити вековима. Суштина овог програма је обнова јединства руских земаља. То ће на много начина спровести Катарина Велика. Последњи од руских владара који ће спроводити стратегију великог кнеза је цар Николај II, који је Галицијску Рус’ припојио Русији и замало заузео мореузе (Босфор и Дарданеле) и Цариград. Коначно, Рус’ је постала Русија за време владавине Јована III Васиљевича: тако се сада званично зове руска држава. Повратак на Дунав није био део задатака овог великог суверена. Међутим, наследство изгубљене моћи Римљана гурнуло је Русију на дунавски пут. И није случајно што је његов унук, први руски цар

Јован IV Васиљевич, постао познат по духовним везама са српским манастирима. „У Москву је 1550. године стигао игуман светогорског српског Манастира Хиландара Пајсије”, пише савремени истраживач С. Тањин, „и цар га је срдечно примио. Године 1556. Манастир Хиландар добија од Ивана IV богате поклоне и подворје у Москви. По повратку, игуман Пајсије је са собом понео писмо са апелом турском султану, у коме је руски цар тражио ослобађање од данка светогорских православних манастира. То је био први дипломатски документ у коме је Русија стала у одбрану Срба пред Турском.”⁷

Међутим, прави повратак Русије на Дунав дешава се у следећој историјској ери руске историје – петербуршкој.

Неостварени Грчки пројекат царице Катарине Велике и утврђивање Русије на Дунаву

Петербуршки период руске историје постао је врхунац државне моћи и културног развоја Русије, иако је у круговима словенофила и токовима руске мисли који се духовно уздижу до њих, уобичајено да се ово доба критички оцењује. Обратимо пажњу на следећу чињеницу: налазећи се у оквирима европеизоване руске културе, цареви и царице целе Русије, са различитим степеном доследности, извршавали су задатак помоћи словенским и несловенским припадницима исте вере. Дунав је служио као граница православног и словенског света. Овај задатак су први формулисали велики московски кнезови и први руски цар и филозоф на престолу Јован IV Васиљевич. Ослобођена јарма Хорде, Рус’-Русија је себе видела као браниоца целог православља, прихвативши ову мисију од уништене римске државе.

Већ је први руски цар Петар Велики почео да се креће ка Дунаву. Међутим, Прутски поход 1711. године, неуспешан за Русе, успорио је овај покрет на две деценије. Потом се улио у блиставу епоху Катарине Велике и велике победе Румјанцева-Задунајског, Суворова-Римникског и Италијског, кнеза Потемкина-Тавричког, Ушакова. Нису ништа мање бриљантне ни политичке победе руске школе дипломатије. У историји руског наоружања и руске дипломатије на обалама Дунава током царског периода било је неколико врхунаца или највиших тачака активности и успеха. Задржимо се укратко

⁷ Тањин С. Русский Белград. М.: Вече, 2009. Электронный ресурс: https://royallib.com/read/tanin_serгей/russkiy_belgrad.html#23197

на два: нереализованом такозваном Грчком пројекту и освајању Змијског острва од стране руских трупа.

Ауторство Грчког пројекта⁸ Катарине Велике се најчешће приписује стварном савладару царице, кнезу Потемкину-Тавричком (односно Кримском: Русија се за време Катарине не само вратила на Дунав, већ је повратила и своју прапостојбину Тауриду-Крим). По свему судећи, аутор првобитног нацрта овог грандиозног геополитичког плана био је вицеканцелар Руске империје, гроф Александар Андрејевић Безбородко⁹. Међутим, „проучавање историје настанка идеје о заузимању Константинопоља нам омогућава да кажемо да је то први пут јасно изразио Петар I, пре Азовских похода 1695–1696. године. Млади цар није себи поставио такав циљ, али је у вези са читањем летописних текстова о Олеговом походу на Цариград 911. године говорио о потреби да Русија протера Турке из Европе (...) На тај начин је „Грчки пројекат” био крунисан петровским правцем руске спољне политике на југу”¹⁰. Оригиналност Катарининог пројекта, међутим, не смањује се у овим околностима. У Петровој спољној политици „Грчки пројекат” није постао пројекат, већ је остао само сан, жеља. Катарина Велика и њени сарадници су овом пројекту дали одређену заокруженост, а што је најважније, учинили га сасвим изводљивим у специфичним историјским условима 80-их и раних 90-их година 18. века. Поред планова о поновном стварању Византијског царства, плану Катарине Велике додат је и „помоћни” план за стварање „Краљевства Дакије” као дела кнежевина Влашке, Молдавије и Бесарабије под контролом кнеза Потемкина-Тавричког¹¹, тајног мужа царице. Тако би се Русија моћно учврстила на обалама Дунава и Дњестра.

⁸ Грчки пројекат је нереализовани пројекат Катарине II да протера Турке из Европе и створи грчко („византијско”) царство са престоницом у Цариграду ослобођеном од османског јарма. Савезници Русије требало је да буду Свето римско царство и Млетачка република. Престо грчког царства требало је да заузме унук Катарине Велике, назван Константин у част последњег цара пропале Византије (државе Римљана) Константина XI, чија је нећака била удата за великог кнеза Москве и целе Русије Јована III Васиљевича. Константин, унук Катарине Велике, почео је хитно да га учи да говори на грчком и чак му је нашао дадиљу Гркињу.

⁹ Временски кратка, али пуна активности, владавина сина Катарине II, Павла, биће врхунац каријере А. А. Безбородка: добиће титулу канцелара Руског царства и титулу кнеза.

¹⁰ Елисејева О.И. Геополитические проекты Г.А. Потемкина. М.: РАН Институт российской истории, 2000. С. 18.

¹¹ Исабель де Мадариага. Россия в эпоху Екатерины Великой. М.: Новое литературное обозрение, 2002. С. 606.

У западној историографији спољнополитичка активност Руског царства у „источном питању”¹² обично је тумачена у контексту њене агресивне политике. Међутим, Волтер је такође питао свог царског дописника Катарину II да ли Русија још увек плаћа данак Кримском кану (напомена: вазалу Османског царства) и изразио је жарку жељу да је види крунисану у Цариграду¹³.

Упркос грандиозности плана везаног за „протеривање османлија из Европе” и оживљавање Византијског царства у европском делу османских поседа, један број ауторитативних историчара оцењује планове Катарине II као веома реалне, а неуспех пројекта је повезан са врло специфичним и конкретним разлозима¹⁴. Односно, у нешто измењеним околностима овај пројекат би могао да се реализује.

Планови (или пројекти) за стварање или обнову Византије или „Краљевства Дакије” на обалама Дунава и Дњестра остали су само пројекти. С друге стране, један мање храбар, али виталан план је делимично спроведен. После руско-турског рата 1828-1829. године мало Змијско острво, блокирајући излаз из ушћа Дунава, припало је Руском царству, а након резултата руско-турског рата 1877-1878. године – Краљевини Румунији (као награда за учешће Кнежевине Влашке у руско-турском рату). Године 1944. совјетске трупе су се искрцале на острво, а гарнизон фашистичке Румуније, савезнице нацистичке Немачке, је капитулирао. Године 1948. Змијско острво је постало део СССР-а. Такође, по резултатима руско-турског рата 1877-1878. године Русија је добила Јужну Бесарабију све до огранка Килије — северног, најиздашнијег крака делте Дунава, укључујући Измаил, запамћен по великој победи руског оружја. Тако се Руско царство претворило у дунавску монархију. Међутим, распад Руског царства, а потом и Совјетског Савеза, довео је до преласка ових малих територија и водених површина у посед вештачки створене државе Украјине.

¹² Источно питање је конвенционални назив за комплекс противречности у европској дипломатији од друге половине 18. до почетка 20. века, повезаних са пројектима или плановима за поделу европских поседа Отоманског царства и ослободилачким покретом хришћанских народа Балканског полуострва од турске власти.

¹³ Волтер и Екатерина II. Переписка. Спб. 1882. С. 63. Цит. по: Коршунова Н.В. Восточный вектор геополитики Екатерины II: «Греческий проект» // Вестник ЧелГУ (Челябинский государственный университет). — 2003. — № 1. С. 62.

¹⁴ Елисеева О.И. Геополитические проекты Г.А. Потемкина... С. 21.

Русија се враћа: нова шанса за православну цивилизацију?

Са независношћу Украјине, која је добила великодушне територијалне поклоне од руског народа (дефиниција руског председника В. Путина), ова вештачки створена земља суочила се са два питања: 1) интеграцијом различитих културно-историјских региона у јединствену целину и 2) очување примљеног територијалног наслеђа. Како су каснији догађаји показали, решењем оба задатка украјинске власти су биле у лошој ситуацији¹⁵. Украјина је већ после „наранџасте” револуције 2004. године почела да спроводи стратегију напуштања мултикултуралности и мултиетничности у корист концепта изградње једне етничке нације¹⁶. Овај концепт је добро познат у историји низа држава међуратне Европе, повезан са реализацијом фашистичких или изразито ауторитарних пројеката. Међутим, и сама Украјина је била под претњом сепаратизације¹⁷. На ову претњу смо обратили пажњу још 2009. године. Пошто су западне и југозападне територије Украјине припојене Украјинској ССР 1939, 1940. и 1945. године као резултат спољнополитичких акција стаљинистичког СССР-а, чији легитимитет украјинске власти не признају, то их лишава чврстих историјских и правних основа за суверенитет над стеченим територијама и акваторијом. Суседи Украјине на западној и југозападној граници не намеравају да се мире са неправедним, по њиховом мишљењу, одузимањем њихових територија, које је починио „злочиначки режим Стаљина”. Штавише, владајући режим у Кијеву се у потпуности слаже са овом моралном и правном карактеризацијом. Последица ових реваншистичких осећања била је доследна позиција неких земаља ЕУ – суседа Украјине – да остваре право на достизање, како сматрају, историјске правде. У Мађарској и Румунији то се манифестовало у масовној подели држављанстава сународницима (укључујући етничке Украјинце који су могли да докажу чињеницу држављанства својих предака у

¹⁵ Виктор Водолацки, Едуард Попов. Мозаичке Украјина: идеолошка реторта и историјска позадина рата у Донбасу // Историја као инструмент геополитике. Зборник радова са међународне научне конференције одржане у Београду 14 – 15. марта 2022. године. Институт за политичке студије. Београд, 2022.

¹⁶ Русский язык и постсоветская Украина: история и современное состояние проблемы // Язык и идентичность. *Язык, литература и славянские идентичности в XVIII – XXI веках*. Београд, *Аспекты*, 2020. С. 282-301.

¹⁷ Едуард Попов. Постсоветская Украина: субъективно-объективный взгляд на историју неуспеле државе Национални интерес. Београд, 2022. Година XVII, vol 42. Број 2/2022. С. 171-184.

овим земљама), у Пољској – у примени „карте Пољака” за потомке становништва Источних Кресова. Створен је први правни преседан за одузимање дела територије и акваторија Украјини, а реч је конкретно о Дунаву. Дана 3. фебруара 2009. године Међународни суд правде Уједињених нација по тужби Румуније против Украјине одлучио је да ревидира граничну линију ексклузивних морских зона у Црном мору. У њему је наведено да се Змијско острво не може сматрати делом обале Украјине приликом одређивања средње линије у разграничењу епиконтиненталног појаса и искључиве економске зоне. Као резултат тога, 78% водног подручја острва је пребачено на Румунију. Змијско острво, упркос својој скромној величини, има две вредне карактеристике. Прво, то је стратешка тачка на мапи Црног мора, која покрива делту Дунава. Друго, у приобалним водама Змијског острва су откривени богати ресурси угљоводоника, нафте и гаса.

Губитак контроле над Змијским острвом још ствара опасан преседан за поделу украјинских територија и водних подручја од стране западних суседа Украјине. Овакав развој догађаја смо предвидели још 2009. године¹⁸. То што одвајање Украјине није попримило активније форме сматрали смо резултатом незаинтересованости најважнијих играча (пре свега Русије) у таквом развоју догађаја. Другим речима, Украјина је вештачки створена држава чији се територијални интегритет такође вештачки одржава.

Специјална војна операција која је почела 24. фебруара 2023. године привремено је успорила процес распада Украјине због њеног значаја за колективни Запад као оруђа у борби против Русије. Али у исто време, борбе су заправо ставиле тачку на будућност Украјине у њеним територијалним границама које су се развиле у време када је била део СССР-а. Председник Украјине В. Зеленски је заправо легитимизовао режим постепене окупације дела западних територија од стране Пољске, изједначавајући законска права Пољака у Украјини са правима Украјинаца. Много мањи захтеви Руса и неких националних мањина, на пример Мађара, да поштују своја етнокултурна права у области језика и образовања наишли су на немотивисану агресивну реакцију кијевских власти. Нема сумње да ће и неки други суседи Украјине искористити овај преседан.

¹⁸ Види: Попов Э. Украина как геополитическое недоразумение. Страну начинают делить западные соседи? // Столетие. 25.02.2009. Электронный адрес публикации: https://www.stoletie.ru/politika/ukraina_kak_geopoliticheskoe_nedorazumenie_2009-02-25.htm?ysclid=lnhvalzzeg786720014

Вероватно ће под маском миротвораца на ове територије довести своје трупе, под веродостојним изговором да „бране” од „руске агресије” територије Украјине које насељавају њихови сународници, а које је некада Стаљин одузео. И тако ће успоставити „историјску правду”.

За саму Русију постепено се отвара могућност повратка у Дунавски регион. Аутор ових редова не сумња у повратак територије Новоросије у састав Русије и, између осталог, подунавских територија и акваторија. Русија ће поново добити статус дунавске државе, што ће јој отворити и перспективе и нове изазове. Победа Русије над колективним Западом на територији данашње Украјине ће нагласити – и то на дуг период – руско-западне противречности. Али то ће допринети слабљењу актуелне геополитичке конфигурације на европском континенту. Русија и даље ратује са Западом, налазећи се у западној парадигми и систему вредности. То априори онемогућава потпуну и коначну победу. Међутим, Специјална војна операција је већ постала катализатор за превазилажење овог идеолошког заточеништва, иако је ослобођење још веома далеко. Шта се може предложити уместо „идеологије која не постоји” (тако аутор ових редова назива либерализам, што доказује његову неидеолошку природу)? Само православне вредности, оно што је истакнути руски филозоф Константин Леонтјев назвао византинизмом. Сада је то тешко, чак немогуће замислити. Али у будућности ће се створити услови за обнављање духовног, а делом и геополитичког јединства православних и словенских народа^{19, 20}. А један од важних услова за ово биће дунавски „мост” између Русије и православних (претежно словенских) народа.

Превела с руског Дајана Лазаревић

¹⁹ Православно-славјанската цивилизација и кризата на глобализма в началото на 21 век: нов шанс // *Международни одношения*. Софија, 2013. Година XLII, книжка 1. (на болгарском јаз.). С. 87-95.

²⁰ *Неовизантинизм: «новая старая» идеологија православног и славјанског единства? // Светост и дух времена*. Београд, Институт за политичке студије, 2021. С. 254-262.

Эдуард А. Попов

ДУНАЙ — ВЕЧНОЕ ВОЗВРАЩЕНИЕ РОССИИ: Историческая ретроспектива и геополитическая перспектива.

Аннотация

Дунай является прародиной славян. Также ряд историков говорит о Тавриде (Крыме) как о первом древнерусском государстве. Изначально Дунай был интересен первым русским князьям из-за географической близости и богатства. Но после крещения Руси Дунай важен для Руси-России как родина всех славян и православная земля. Россия переняла у погибшей Византии знамя погибшей православной империи. Пик русского присутствия на Дунае — Российская империя. Греческий проект и «королевство Дакия» – геополитические проекты князя Потемкина-Таврического и Екатерины Великой. Их реализация была возможной. Это позволило бы соединить Россию и православные страны Дунайского региона сухопутным «мостом». Гибель Российской империи, а затем крах СССР вытолкнул Россию с Дуная. Однако с началом специальной военной операции у России появился новый шанс вернуться на Дунай. Будущее Европы — воссоздание культурного и отчасти геополитического единства православных народов.

Ключевые слова: Дунайский регион, славяне, Русь, Россия, Византия, греческий проект, Екатерина Великая, Украина, православная цивилизация.
